
ZPRÁVY

Třicátý ročník semináře o česko-slovenských vztazích v Liberci

(Liberec 16.–17. srpna 2021)

► **Jaroslav Pažout**

Pandemie koronaviru a s ní spojená ochranná opatření zasáhla i tradiční seminář k česko-slovenským vztahům konaný v Liberci. V roce 2020 zmařila konání jeho třicátého ročníku, jenž měl být zaměřen na místa paměti na druhou světovou válku. Přes nejistotu se nakonec podařilo jubilejní seminář ve dnech 16. a 17. srpna 2021 uskutečnit, byť oproti předchozím rokům v poněkud omezenější formě. Program byl zkrácen ze tří na dva dny, vypuštěna byla tematická exkurze. Omezeny byly i další obvyklé doprovodné akce.

Tématem semináře, uskutečněného v budově G Technické univerzity v Liberci, byl fenomén stížností adresovaných československými občany různým politickým a správním institucím a jejich představitelům v letech 1948–1989. Nedošlo tak k mechanickému posunu stanoveného programu o rok, neboť téma roku 2021 bylo vázáno na řešení grantového projektu Grantové agentury České republiky věnovaného právě „hnutí stěžovatelů“, jež vede na Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Tomáš Vilímek a jehož řešení skončilo v roce 2021. Místům paměti na druhou světovou válku měl být věnován následující, 31. ročník semináře, naplánovaný na 15.–17. srpna 2022. Pořadatelé ročníku 2021 byli hostující katedra historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci (KHI FP TUL), Vzdělávací nadace Jana Husa, Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Patronát nad seminářem opět převzala Česko-slovenská komise historiků a záštitu náměstek primátora statutárního města Liberec PhDr. Ivan Langr.

První den semináře byl věnován odborným historickým příspěvkům, druhý den možnostem pedagogicko-didaktického využití sledovaného tématu a filmovému semináři. Po slavnostním zahájení v pondělí ráno 16. srpna 2021, které obstarali představitelé pořadatelských institucí a slovenský velvyslanec v Praze Rastislav Káčer, se ujal slova Tomáš Vilímek se základním referátem, v němž stížnosti představil jako měkký stabilizátor moci a zdroj informací pro režim. Dopolední program dále vyplnily příspěvky Tomáše Bursíka (Archiv bezpečnostních složek) o agendě stížností československých občanů na Ministerstvu vnitra v šedesátých letech dvacátého století, Prokopa Tomka (Vojenský historický ústav Praha) o stížnostech na soužití se sovětskou armádou v letech 1969–1989 a Michala Ulvra (KHI FP TUL) o stížnostech československých motoristů.

Odpolední blok tvořily tři referáty. Jan Rychlík (KHI FP TUL) se zabýval stížnostmi proti zamítnutí žádostí o devizový příslib v období normalizace, Jaroslav

Pažout (KHI FP TUL – ÚSTR) porušováním zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny odrážejícím se ve stížnostech československých občanů v osmdesátých letech dvacátého století a Norbert Kmeť (Ústav politických věd Slovenské akademie věd) krizí normalizačního režimu viděnou optikou dopisů občanů SSR nejvyšším politickým představitelům a orgánům země. Poté měli účastníci možnost absolvovat krátké komentované prohlídky města. Následovala prezentace knihy Jaroslava Pažouta a Tomáše Vilímka „Barometr nálad, studnice informací. Dopisy občanů vedoucím představitelům a orgánům Komunistické strany Československa v letech 1988–1989“ a večerní přátelské posezení účastníků semináře.

Program dalšího dne zahájila Alžbeta Šniežko (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika Košice) referátem věnovaným slovenským didaktickým výzvám. Aleš Sedlmeier (ZŠ Strossmayerovo nám, Praha) se zabýval badatelským dějepisem v online prostředí a Iva Vachková (Muzeum hlavního města Prahy) didaktickým potenciálem stížností československých občanů. Na teoretické příspěvky navázaly tři workshopy. Dagmar Erbenová (První české gymnázium v Karlových Varech – Paměť národa) se prostřednictvím konkrétního osudu zaměřila na problematiku emigrace. Iva Vachková navázala na svůj referát, který rozvedla na konkrétních stížnostech. Katarína Siposová (oddělení galerijní didaktiky Slovenské národní galerie) pojala workshop jako výtvarnou dílnu směřující k přiblížení listopadu 1989 prostřednictvím revoluční plakátové tvorby. Celou akci zakončil filmový seminář. V jeho úvodu analyzoval Jan Bárta (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) satirický film *Hrdina má strach* režiséra Františka Filipa z roku 1965. Petr Bednařík (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy) se zabýval tematikou stížností v normalizační dramatické televizní tvorbě a Jaroslav Kratochvíl (FAMU) totožnou problematikou v televizní publicistice.

Seminář měl vedle omezeného programu ještě další specifika. Referáty N. Kmetě a A. Šniežko byly předneseny a workshop K. Siposové byl veden online. Kvůli nejisté epidemiologické situaci a tím i nejistým podmínkám přeshraničního pohybu se jej v roce 2021 nezúčastnili slovenští učitelé. Přesto o něj byl poměrně velký zájem, evidováno bylo 67 účastníků. Také z tohoto semináře vzejde publikace vydaná ve spolupráci liberecké katedry historie, Ústavu pro studium totalitních režimů a Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

Den otevřených dveří v Archivu bezpečnostních složek

(Praha–Kanice 9. června 2022)

► **Iva Kvapilová, Zuzana Marková**

V roce 2022 uspořádal Archiv bezpečnostních složek (ABS) ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů (ÚSTR) v pořadí již sedmý Den otevřených dveří (DOD). Uskutečnil se po dvouleté vynucené pauze ve čtvrtek 9. června v budovách na Branickém náměstí v Praze a v Kanicích u Brna. Akce, pořádaná tradičně při příležitosti Mezinárodního dne archivů, předčila svou návštěvností dokonce i předchozí ročník, když obě místa navštívilo více než 200 zájemců různých věkových kategorií. Nechyběl mezi nimi ani ředitel odboru archivní správy a spisové služby MV ČR Daniel Doležal.

Den otevřených dveří 2022 ABS v Praze-Braníku

Popáté přivítali návštěvníky z řad veřejnosti archiváři z běžně nepřístupného pracoviště ABS na Branickém náměstí, kde byly od 14 do 19 hodin pořádány komentované prohlídky a připraveny ukázky archiválií tematicky zaměřené na Správu sledování SNB (krycím názvem „IV. správa SNB“).

Prohlídky byly tradičně zahajovány v provizorní badatelně. K vidění v ní byly jak vybrané archivní dokumenty z fondů Správa sledování SNB (A 25) a Správa sledování SNB – svazky (SL), tak instruktážní filmy. Po úvodním proslovu ředitelky ABS Světlany Ptáčnickové následoval přesun na pracoviště evidencí, během kterého čekalo účastníky prohlídky překvapení v podobě divadelní scénky inspirované obsahem jednoho z promítaných instruktážních filmů z provenience Správy sledování SNB. Na pracovišti evidencí byl představen postup při vyhledávání osob ve jmenných evidencích a databázích ABS (proces tzv. lustrování) a zájemcům bylo umožněno registrovat se do webové aplikace eBadatelna.cz. Trasa prohlídky dále směřovala do vybraných depozitářů. Návštěvníci byli seznámeni s charakteristikou archivních souborů spravovaných ABS, s umístěním archiválií a s vhodnými podmínkami pro jejich ukládání vůbec. Nedílnou součástí prohlídky byly i návštěvy pracoviště digitalizace a restaurátorských dílen. Oba tyto úseky mají zásadní podíl na péči o archiválie, jejich ochraně a prevenci před dalším možným poškozením. Postupná systematická digitalizace navíc umožňuje jednodušší přístup badatelské veřejnosti k archiváliím. Závěrem byla prezentována činnost ÚSTR. Na připraveném stanovišti mohli návštěvníci diskutovat s historiky a prohlédnout si některé

odborné publikace. Od 18 hodin se uskutečnila také přednáška historika Prokopa Tomka s názvem *Město jinak: stopy Státní bezpečnosti v Praze*.

Pro mladší návštěvníky byl zřízen „koutek malého archiváře“. Děti si v něm vyzkoušely například skládání archivních krabic, žehlení papíru restaurátorskou žehličkou nebo čtení mikrografických kopií archiválií na čtečce k tomu určené. Suvěrně největší zájem u nich ale vzbudily dobové psací stroje. Navíc byla díky velké dětské účasti mimořádně vypravena i speciální dětská komentovaná prohlídka.

Účast na letošním DOD byla opravdu hojná: budovu v pražském Braníku navštívilo 89 dospělých, 25 dětí a 1 asistenční pes. A soudě dle množství pozitivních ohlasů se naprostě většině z nich v ABS i líbilo. Za archiváře, ale i ostatní pracovníky ABS jsme rádi, že jsme mohli všem příchozím představit naši práci i činnost ÚSTR, předat jim nové informace a zpestřit den. Odměnou za vynaložené úsilí při organizaci DOD nám byl v dnešní době opravdu nečekaně velký zájem návštěvníků, jejich podnětné dotazy a úsměvy přítomné nejen v dětském koutku.

Den otevřených dveří 2022 ABS v Kanicích

Po dlouhé přestávce se očekávaný DOD konal také v oddělení archivních fondů MV ČSR, StB a vojsk MV se sídlem v Kanicích. U příležitosti Mezinárodního dne archivů připravili archiváři odpolední komentovanou prohlídku, která byla zahájena seznámením přítomných (a zájem byl opravdu veliký) s historií a současností ABS i navštíveného pracoviště, stejně jako se strukturou tamních archivních fondů a s činnostmi, které ABS zajišťuje. Pak se návštěvníci vydali do depozitářů jednotlivých agend kanického pracoviště ABS, kde jim odborní zaměstnanci poskytli výklad a okomentovali ukázky vybraných archivních materiálů. Nechybělo ani představení celého procesu přípravy archiválií na digitalizaci i provozu badatelný. V závěru mohli zájemci nahlédnout také do pozoruhodného technického zázemí stavby včetně původního protiatomového krytu.

Vydařilo se i počasí a zdálo se, že lidé odcházeli spokojeni a obohaceni o nové informace k „odlehlému“ pracovišti ABS i o poznatky k využití jim dosud neznámé budovy ukryté v kanických lesích. Snad většina z téměř 80 návštěvníků prožila příjemné odpoledne.

Dopolední hodiny pak byly vyhrazeny pro žáky Základní školy Kanice, kteří se dozvěděli spoustu zajímavostí z nedávné historie a své znalosti si mohli prověřit v závěrečném kvízu pozornosti.

Obr. 1: Na Branickém náměstí přivítala návštěvníky také ředitelka ABS Světlana Ptáčnicková (foto ABS)

Obr. 2: O ukázky archiválií a promítané filmy byl v provizorní branické badatelně velký zájem (foto ABS)

Obr. 3: Přednáška historika Prokopa Tomka o pražských lokalitách a budovách, které využívala Státní bezpečnost (foto ABS)

Obr. 4: Návštěva depozitáře personálních spisů v Kanicích (foto ABS)

Mezinárodní vědecká konference Ozbrojené síly a československý stát: Druhý československý odboj – Vojáci, aktéři, účastníci a jejich protivníci (1939 až 1945)

(Brno 20. září 2022)

► **Lukáš Lexa (foto Lukáš Havel /Univerzita obrany, Brno/ a Lukáš Lexa)**

Dne 20. září 2022 se v prostorách vinárny Klubu Univerzity obrany v Brně uskutečnila konference *Ozbrojené síly a československý stát*. Rok 80. výročí provedení atentátu na Reinharda Heydricha byl doslova nabitý vzpomínkovými akcemi vážícími se k druhému odboji. Konference pořádaná Univerzitou obrany se tak svým zaměřením na druhý československý odboj stala důležitým kamínkem v této pestré mozaice. Konferenci zahájili za pořádající instituci děkan Fakulty vojenského leadershipu Univerzity obrany v Brně Jan Drozd a pořadatelé setkání Aleš Binar, Milan Vyhlídal a František Hanzlík (všichni Univerzita obrany, Brno).

První přednáškový blok byl věnován Československému vojenskému zpravodajství v mezinárodních vazbách. Příspěvek Karla Straky (Vojenský historický ústav, Praha) *Od rozkolu k renesanci spolupráce. Československo-francouzské vztahy v oblasti vojenského zpravodajství* (září 1938 – červen 1939) kvůli zdravotní indispozici přednášejícího přednesl Aleš Binar. Dotkl se v ní zejména osobní roviny vztahů zpravodajců Francie a někdejšího Československa. Dariusz Dąbrowski (Instytut Pamięi Narodowej, Wrocław) zkoumal pohled polských zpravodajců na československé vojenské zpravodajství v roce 1939 v příspěvku *Horké léto 1939*. Na ně navázaly dva biografické příspěvky. Pohled na vazby prvorepublikových zpravodajských důstojníků a druhoválečných odbojářů prezentoval Milan Vyhlídal v příspěvku *Vojenská zpravodajci proti nacistické okupaci. Pplk. gšt. Tomáš Houška (1896–1939) a jeho místo v protinacistickém odboji*. Pavel Kreisinger (Univerzita Palackého, Olomouc) se věnoval dosud méně probádaným čs. zpravodajským aktivitám ve Švýcarsku v letech 1939 až 1945 na příkladu Karla Sedláčka.

Druhý přednáškový blok s názvem *Rámce druhého československého odboje* zahájil Jiří Friedl (Historický ústav AV ČR, Brno) referátem o ilegálních přechodech hranic na Těšínsku v roce 1939. Právní a legislativní činnost londýnského Ministerstva národní obrany v letech 1940–1945 popsál následně Stanislav Polnar (Univerzita

Obr. 1: Prostory vinárny Klubu Univerzity obrany, kde se konala

obran, Brno). Blok uzavřel příspěvkem o československé vojenské misi a skupině v Jugoslávii na začátku a v závěru druhé světové války Milan Sovilj (Historický ústav AV ČR, Praha). Zmínil také roli chorvatských Čechů v tomto období.

Osudům příslušníků druhého odboje byla věnována třetí skupina příspěvků. Presentaci biografických přístupů otevřel domácí přednášející Tomáš Řepa (Univerzita obrany, Brno). Promluvil o osudech a odbojovém působení „intelektuála v uniformě“ generála Olega Svátka. Petr Žižka (Univerzita Palackého, Olomouc) si pro své expozé vybral životní příběh italského legionáře, vojáka a člena domácího protinacistického odboje Josefa Smrčky (1897–1944). Martin Posch (Historický ústav SAV, Bratislava) přednesl příspěvek o zapomenutém členovi výsadku Windproof Andrásii Durovczi a jeho působení ve Slovenském národním povstání. Dopolední program uzavřel Lukáš Kopecký (Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem) prezentací příběhu Antonína Handschuha, zapomenuté jihočeské osobnosti druhého odboje, která prošla službou u vládního vojska.

Odpolední přednáškový blok, pojmenovaný *Odpůrci i napomáhači nacistického režimu*, otevřel Pavel Šrámek (Moravský zemský archiv – Státní okresní archiv, Zlín). Od biografii se pozornost přesunula ke statistickému zpracování přehledu ztrát

Obr. 2: Přednáška Pavla Šrámka o ztrátách čs. důstojníků za druhé světové války

velitelského sboru československé branné moci v letech 1939 až 1945. Dále pokračoval Vladimír Černý (Masarykova univerzita, Brno), jenž kazuisticky popsal osudy československých generálů, kteří stanuli v letech 1941–1943 před nacistickým Lidovým soudem. Vojtěch Kyncl (Historický ústav AV ČR, Praha) prezentoval sondu do problematiky českých kápů v koncentračních táborech a před retribučními soudy. Sérii příspěvků uzavřel opět návrat k biografickému výzkumu, a sice prezentace Vojtěcha Češíka (Univerzita Palackého, Olomouc) o životních osudech Richarda Hardta, českého Němce, který stanul v čele olomouckého gestapa.

Závěrečný blok *Válečná fronta se blíží* předestřel poznatky dotýkající se fenoménu okupační správy i samotných válčících jednotek Osy. Vít Němec (Slezská univerzita, Opava) nás seznámil s problematikou protektorátní Protiletectké ochrany (navazující na Civilní protiletectkou ochranu), především s její organizací a budováním protiletectkých krytů. Lubomír Nenička (Slezská univerzita, Karviná) sledoval proměny orgánů místní správy v Moravské Ostravě v letech nacistické okupace, dotkl se přitom působnosti vládních komisařů a sjednocení Ostravy. Václav Daněk (Masarykova univerzita, Brno) se zabýval ve své prezentaci německými motivacemi (doslova „politikou cukru“) Čechů nasazených na stavbě polních opevnění v letech

Obr. 3: Příspěvek Václava Daňka o německé snaze motivovat české zákopníky

1944–1945. Blok i celé konferenční zasedání uzavřel příspěvek domácího přednášejícího Aleše Binara zkoumající na základě procentuálních ztrát německých jednotek morálku německých vojáků v bitvě o Moravskou Ostravu. Tento referát rozvířil patrně nejživější diskuzi, na kterou po zakončení oficiální části zasedání navázaly plodné neformální rozhovory v prostorách Klubu Univerzity obrany. Právě možnost osobního setkání se po letech protipandemických opatření stala velmi vítanou. Konference naplnila své cíle a posunula vpřed naše poznání a diskuzi o rozmanitých fenoménech vojenských dějin, tentokrát se vztahujících k druhému československému odboji.

Na čaj do archivu

(Praha 17. listopadu 2022)

► Veronika Chromá

Dne 17. listopadu 2022 byla při příležitosti oslav 33. výročí sametové revoluce mimořádně otevřena i budova Archivu bezpečnostních složek v ulici Na Struze. V rámci festivalu *Korzo národní*, konajícího se na blízké Národní třídě, mohli návštěvníci od 13 do 19 hodin přijít i **Na čaj do archivu**, jak tuto akci již tradičně nazýváme.

V budově byla pro návštěvníky připravena výstava *Nemohli jsme mlčet. Lidé Charty 77*, kterou Archivu pro tuto příležitost zapůjčil Ústav pro studium totalitních režimů. Tato výstava, mapující osudy některých mluvčích Charty 77, je doprovázena rozsáhlým obrazovým materiálem zejména ze sledovacích akcí Státní bezpečnosti.

O kartotékách, registračních protokolech a celkově o systému jmenných evidencí Archivu se návštěvníci dozvěděli na výjimečně zpřístupněném lustračním pracovišti. Zde bylo zároveň možné registrovat se do webové aplikace eBadatelna, díky níž lze studovat některé digitalizované archiválie z pohodlí domova. O tuto možnost byl v rámci Dne otevřených dveří velký zájem, protože od letošního listopadu Archiv spustil v této aplikaci fulltextové prohledávání archiválií pomocí technologie OCR (optické rozpoznávání znaků). Nově je tak v eBadatelně možné vyhledávat nejen podle názvů archiválií a rejstříkových hesel, ale přímo dle klíčových slov obsažených v textech těchto archiválií.

V dalším patře pak měli příchozí možnost prohlédnout si ukázky originálních písemností z proveniencí Státní bezpečnosti. Návštěvníky zaujaly především svazky Správy sledování SNB, které byly vedeny mimo jiné právě na mluvčí Charty 77, a dokumenty vztahující se k tzv. akci Norbert. Velký ohlas vzbudily rovněž kopie různých úsměvných archiválií. V prostorách badatelny se zároveň podával čaj a archiváři osobně přichystali pro tento den i malé občerstvení. Pro mladší návštěvníky byl i letos zřízen dětský archivářský koutek, kde se největší oblíbeně pravidelně těší dobový psací stroj, na němž si děti směly vyplnit tzv. osobní popisovou kartu za pomoci slovníku, který využívala československá zahraniční zpravodajská služba v osmdesátých letech minulého století pro popis tzv. nepřátelských osob.

Účast na letošním „Čaji do archivu“ byla opravdu velká. Budovu Na Struze navštívilo rekordních 406 lidí včetně kolegů z jiných archivů. Inspirovat se přišli například ředitelé státních oblastních archivů, konkrétně v Praze a v Plzni, Karel Řeháček a Karel Koucký. Přestože archiváři připravili na 17. listopad bohatý program, o nejsilnější a vskutku dojemný zážitek se postarali sami návštěvníci, kteří si v badatelně Archivu přesně v 17 hodin a 11 minut spontánně společně zazpívali Modlitbu pro Martu. Vzhledem k pozitivním ohlasům na proběhlou akci pevně doufáme, že tradici **Na čaj do archivu** se podaří zachovat i v budoucích letech.

Obr. 1: Do budovy Na Struze přišlo více než 400 návštěvníků. Foto z badatelny Archivu (foto ABS)

Obr. 2: Ukázka vystavených archiválií (foto ABS)